

Хиллман Дж. Исцеляющий вымысел ; [пер. с англ. Ю. М. Донца]. – Санкт-Петербург : Б. С. К., 1997.

Юнг К. Г. Психология и алхимия ; [пер. с англ., лат. С. Л. Удовик]. – Москва : «Рефл-бук»; Київ : «Ваклер», 1997.

Юнг К. Г. Символы трансформации ; [пер. с англ. В. В. Зеленского]. – Москва : АСТ: АСТ МОСКВА, 2008.

Vertel A. The concepts of consciousness in psychoanalytic tradition: philosophical analysis / Anton Vertel // French Journal of Scientific and Educational Research, 2014, No. 2 (12), (July-December). Volume II. – Paris : Paris University Press, 2014.

Grigg R. Lacan, language, and philosophy. – Albany : New York : State University of New York Press, 2008.

Sherry J. Carl Gustav Jung: avant-garde conservative. – New York : Palgrave Macmillan, 2010.

A. Vertel. Metaphor as an Attempt to Describe the Concepts of «Consciousness» and «Unconscious» in the Psychoanalytic Tradition.

The article is devoted metaphor as universal ontological and epistemological categories associated with deep structure of reality and possibilities of human existence. The role of metaphors in the psychoanalytic discourse, namely the classical psychoanalysis S. Freud, analytical psychology of C. G. Jung and structural psychoanalysis J. Lacan. It is proved that the psychoanalytic tradition metaphor – productive mechanism of generating meaning, an integral component modeling and interpretation of the world. It is shown that in psychoanalysis metaphor serves as a methodological basis, forming a system of basic concepts.

Keywords: *metaphor, consciousness, unconscious, psychoanalytic tradition, science, philosophy.*

УДК 159.9.001.8

Л. В. Ключек

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПСИХОЛОГІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються наукові підходи до пояснення справедливості в рамках різних психологічних напрямів ХХ століття. Узагальнюються трактовки справедливості у психоаналізі, необіхевіоризмі, соціальному біхевіоризмі, гуманістичній та когнітивній психології. Вказується, що у психоаналізі справедливість зводилася до адекватного застосування методів винагороди і покарання у процесі розвитку морально-етичної складової

зростаючої особистості. Необіхевіоризм та соціальний біхевіоризм справедливе їх використання вбачали в можливості регулювання поведінки людини. Аналізується трактовка справедливості в гуманістичній психології як метапотреби особистості. Презентується позиція когнітивної психології щодо умов досягнення справедливості у соціальній взаємодії. Окреслюються перспективи подальшого дослідження цього явища в сучасній психології.

Ключові слова: справедливість, винагорода, покарання, заохочення моральна свідомість.

Постановка проблеми. Наукові психологічні дослідження справедливості як соціального явища і як властивості особистості почали здійснюватися у другій половині ХХ століття. Хоча історія вивчення справедливості давня. У донауковий період психології вона була предметом роздумів мислителів різних епох – Давнього світу, Середньовіччя, Нового часу. У своїх поглядах вони торкалися психологічних аспектів справедливості – розглядали як чесноту особистості, детермінанти її виникнення, а також як регулятор взаємин у суспільстві. Різні психологічні напрями, які виникали у науковий період психології, зазвичай не розглядали справедливість як безпосередній предмет дослідження, але свою увагу спрямовували на явища, пов'язані з цією категорією. За останнє десятиліття у психологічній науці інтерес до справедливості посилюється і проводилися дослідження різних її аспектів. Але на сьогоднішній день обмаль робіт, які б глибоко вивчали психологічний зміст цього явища, відслідковували хід осмислення психологічної природи справедливості. Вказане актуалізує проведення дослідження в ракурсі висвітлення наукових підходів до пояснення справедливості в рамках окремих напрямів психологічної науки.

Аналіз останніх досліджень. Загальноприйнятим є постулат про те, що справедливість і дотримання її норм лежать в основі ідей добра, налагодження конструктивних взаємин людини зі світом, побудови бажаного майбутнього суспільства в цілому й окремих його членів. А.А. Гусейнов, І.С. Кон у своїх дослідженнях справедливість визначали як поняття моральної свідомості, як моральну цінність. Л.І. Анциферова виходила із побутових уявлень про справедливість і своїми науковими позиціями доповнювала її психологічний зміст новими значеннями. Л.М. Сосніна, трактуючи справедливість як поняття моральної свідомості, розглядала її також як складову соціально-політичної свідомості людини. Виокремлювала емоційно-оцінний компонент, який знаходить вираження у почутті справедливості. О.А. Гулевич належить

вивчення соціальної психології справедливості. Глибоко вивчаючи соціальну природу цього явища, дослідниця акцентувала увагу на сучасних теоріях справедливості у західній психології й торкалася аспектів її висвітлення окремими представниками психологічних напрямів.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути наукові підходи до інтерпретації справедливості в рамках різних напрямів психологічної науки ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Аналіз поглядів представників найбільш відомих напрямів психології минулого століття засвідчує, що справедливість не була предметом вивчення багатьох із них. Водночас зустрічаються міркування, які або опосередковано торкаються проблеми справедливості, або стосуються понять, дотичних до неї, – винагороди, покарання, заохочення. Виникли теоретичні підходи до пояснення справедливості, які існують у межах певних напрямів психології.

Основоположник психоаналізу З. Фрейд у своєму вченні піднімав близькі до проблеми справедливості питання, пов'язані із розвитком морально-етичної складової особистості та з використанням дорослими методів винагороди і покарання дитини в процесі її зростання.

Щоб нормально існувати в суспільстві, у людини має бути сформована система цінностей, яка не суперечить прийнятим у ньому морально-етичним нормам. З точки зору З. Фрейда, така узгодженість досягається поступово, під час соціалізації індивіда, у процесі розвитку Над-Я – Суперего, яке разом з Ід та Его входить до структури особистості. Суперего є морально-етичною складовою, являє собою систему цінностей людини, яка починає складатися в дитячому віці під впливом настанов батьків чи інших впливових дорослих. Презентують Суперего не стільки реальні дії особистості, скільки наявність у неї ідеалів. Воно оцінює об'єкт з точки зору засвоєних загальноприйнятих у суспільстві моральних норм.

Над-Я ніби «переймає» роль, яку виконують дорослі, – роль авторитету і зовнішньої сили. Закріплення настанов відбувається з використанням винагород і покарань. «Батьківський вплив керує дитиною з допомогою виявів любові і погроз карами, які засвідчують дитині втрату любові і яких дитина має боятися» [Фрейд, 1998, с. 529]. Дитина засвоює, що отримані винагороди є ознакою соціально прийнятної поведінки, що працює на его-ідеал. Висока оцінка дорослих сприяє становленню в особистості певних стандартів, відповідність яким є ознакою підвищення рівня свідомості й самосвідомості.

Його зниження означатиме регрес у психічному і моральному розвитку. Досягнення окреслених стандартів зумовлює почуття самоповаги і гордості. Покарання стає сигналом справедливого ставлення батьків до дитини за те, що її поведінка суперечить моральним нормам. Усвідомлення справедливого покарання трансформується в совість, яку З.Фрейд визначав як одну із підсистем Суперего. Її поява є ознакою того, що «зовнішні стрими стають внутрішніми, замість батьківської інстанції постає Над-Я, яке тепер ... спостерігає, веде, лякає Я...» [Фрейд, 1998, с. 529]. Совість інтенсифікує почуття провини за скоєне і свідчить про усвідомлення людиною моральних заборон та здатність критично оцінювати власні вчинки. Виходячи із вказаного вище, в процесі формування Суперего особистості справедливе покарання за неприйнятні у суспільстві дії спонукає її до самоаналізу та роботи над собою, а справедлива винагорода сприяє подальшому вдосконаленню особистості та новим досягненням.

Отже, у психоаналізі справедливість зводилася до необхідності застосування дорослими по відношенню до дитини методів винагороди і покарання, що стимулює розвиток морально-етичної складової зростаючої особистості – її Суперего.

А. Адлер, як засновник індивідуалістичної психології, був захисником соціальної справедливості та поділяв ідеї соціал-демократів. Його переконання стали причиною розширення уявлень про людину в психологічних дослідженнях і в подальшому сприяли розриву з фрейдизмом. У коло своїх наукових об'єктів дослідник включив так званий соціальний інтерес. До його структури входять кооперація, міжособистісні та соціальні відносини, ідентифікація і т. ін. Хоча безпосередньо про справедливість як регуляцію стосунків між суб'єктами взаємодії в Адлеровській концепції не йдеться, опосередковано зміст, який відображає це поняття, співзвучний з ідеєю соціального інтересу, а саме досягнення мети досконалого суспільства.

А. Адлер вважав, що соціальний інтерес є вродженим явищем. Але для того, щоб він проявився, необхідно докладати зусилля у процесі цілеспрямованого навчання і виховання. З огляду на це, А. Адлер багато уваги приділяв питанням удосконалення шкіл на предмет посилення виховання в частині розвитку у дітей соціального інтересу. Це сприятиме формуванню такої якості, як здатність підкоряти власні вигоди загальному благу. В основі справедливих дій лежатиме бажання досягнення об'єктивної істини, аніж суб'єктивної правди.

Такий вчинок властивий досконалій людині, образ якої у вченні пізнього А. Адлера прийшов на зміну егоїстичній [Adler, 1964].

Представник неофрейдизму і засновник гуманістичного психоаналізу Е. Фромм у своїх працях піднімав проблеми гуманістичної етики. Доволі широко висвітлював зміст понять «свобода», «відповідальність», «щастя», «любов». У поглядах ученого опосередковано піднімаються питання, пов'язані з категорією справедливості. В центрі уваги Е. Фромма – людина та система її взаємин із собою та навколишнім світом. «Плідні стосунки зі світом можуть здійснюватися посередництвом діяльності та посередництвом осягнення» [Фромм, 1992, с. 97]. Як діяльність вчений розглядав піклування про іншого, відповідальне до нього ставлення, повагу, розуміння особливостей його особистості і поведінки. Осягнення забезпечується роботою «плідного мислення» і формуванням об'єктивного погляду.

Здійснення суб'єктом справедливих дій по відношенню до іншого не виключає наявності мотивації бути відповідальним за конкретної обставини, виявляти повагу до об'єкта, а отже й піклування про нього. Всі ці прояви Е. Фромм називав «плідною любов'ю» [Фромм, 1992, с. 96-98]. Щоб вчиняти справедливо, потрібно задіяти «плідне мислення», яке спонукає суб'єкта проникати в суть того, що відбувається, глибоко аналізувати ситуацію, виявляти інтерес до об'єкта своїх дій, враховувати особливості його індивідуального життя. В цьому процесі суб'єкт «...мотивований своїм інтересом до об'єкта; він захоплений ним і взаємодіє з ним; він піклується про нього. Але плідне мислення характеризується ще й об'єктивністю, повагою того, хто думає, до свого об'єкта, здатністю бачити свій об'єкт таким, яким він є в дійсності, а не таким, яким хотілося б тому, хто думає» [Фромм, 1992, с. 103]. Таке судження висловлене в ключі концепції об'єктивної і суб'єктивної етики Е. Фромма. Виходячи з поглядів автора, встановлення справедливості має відбуватися з опорою на об'єктивне знання ситуації та особливостей її учасників. У цьому сенсі дослідник зазначав, що об'єкт варто оцінювати не односторонньо, а цілісно, у взаємозв'язках його складових.

Окрім того, об'єктивності можна досягнути у тому разі, коли суб'єкт не тільки оцінює об'єкт своїх дій, але й усвідомлює, яким чином він сам пов'язаний з об'єктом. «Ця подвійна детермінація і складає об'єктивність, на відміну від суб'єктивності, коли мислячий не контролює себе співвіднесеністю з об'єктом, і в результаті мислення вироджується в упереджену думку...» [Фромм, 1992, с. 105]. Проектуючи думку Е. Фромма на проблему

справедливості, зазначимо, що таке судження дослідника заперечує погляди у філософії, педагогіці, психології щодо суб'єктивної справедливості. Справедливим може бути рішення, якщо воно ґрунтується на критеріях об'єктивності.

Отже, послідовники З. Фрейда у своїх поглядах торкалися проблем удосконалення соціальної природи людини, що виявлялося в її здатності підкорювати власну вигоду загальному благу, у прагненні пізнати об'єктивну істину, відмежувавшись від суб'єктивної правди. Таким чином стверджувався образ досконалої людини, яка здатна на справедливі вчинки.

Персонологія Г. Меррея включає висвітлення питань, пов'язаних із вивченням соціокультурних детермінант і процесу соціалізації особистості. Г. Меррей вважав, що людина у своєму житті прагне до досягнення компромісу між власними імпульсами і вимогами середовища. Реалізація цього прагнення забезпечується соціалізацією, в процесі якої розвивається адекватне Суперого, коли особистість засвоює прийняті у суспільстві цінності, моральні норми. З точки зору Г. Меррея, батьківське виховання, яке включає застосування методів заохочення і покарання, є інститутом соціалізації. Успішність даного процесу залежить від ефективності батьківського заохочення за схвальну поведінку і покарання за неприйнятну у певному соціокультурному середовищі. Інакшими словами – успішність соціалізації залежить від справедливих дій батьків: схвалення чи засудження поведінки дитини [Холл, Линдсей, 1997, с. 222]. Таким чином, Г. Меррей розвинув думки З. Фрейда стосовно розвитку Суперого особистості і застосування у цьому процесі методів батьківського заохочення і покарання.

Якщо у персонології Г. Меррея обґрунтовувалося застосування заохочення і покарання як методів виховного впливу на особистість, то необіхевіризм і соціальний біхевіоризм розглядали покарання як метод контролю за поведінкою людини. В одному змістовому ряду з покаранням вживалося поняття винагороди.

В теорії оперантного навчання представник необіхевіоризму Б. Скіннер, піддаючи аналізу поведінку та методи контролю за нею, які він називав аверсивними, увагу зосереджував на покаранні та негативному підкріпленні. Мета покарання – спонукати людину не вдаватися до таких дій, які стоять на заваді очікуваного позитивного результату. Б.Ф. Скіннер зазначав, що такий метод є найбільш розповсюдженим у сучасному суспільстві. При цьому дослідник розмежовував позитивне покарання, яке призводить до аверсивного

(неприємного, хворобливого) результату і негативне, коли за негідною поведінкою суб'єкта слідує усунення його із ситуації. Негативне підкріплення обмежує аверсивний стимул і сприяє діям, спрямованим на його уникнення [Хьелл, Зиглер, 1997, с. 347-350].

Незважаючи на те, що Б. Скіннер обґрунтував указані методи контролю за поведінкою, він вважав їх неприйнятними у використанні. На думку дослідника, покарання може призвести не до очікуваних результатів, а протилежних наслідків. Ключовим у системі Б. Скіннера є підкріплення: якщо позитивний результат підкріплюється, то у суб'єкта виникає бажання його повторити. Виходячи із вказаного вище, коли мова йде про ігнорування людиною вимог середовища, потрібно вдаватися до контролю за допомогою позитивного підкріплення, тобто до застосування методу заохочення, який сприятиме бажаним діям. Саме акцент на останньому може забезпечити досягнення справедливості по відношенню до людини, поведінка якої потребує корекції зі сторони контролера.

Звертався до категорії підкріплення також представник соціального біхевіоризму А. Бандура в теорії соціального научіння. Згідно його точки зору, джерелами підкріплення є винагорода і покарання. Людина визначає винагороду чи покарання як оцінений результат її дій. Для того, щоб у майбутньому отримати (чи не отримати) бажані (чи небажані) наслідки дій, людина продукує когнітивні очікування відносно результатів поведінки. Таким чином вона співставляє попередній досвід отримання винагороди чи покарання за здійснене з прогнозуванням ситуації та гіпотетично визначає правильність наступних дій. У такому разі людина може очікувати справедливого чи несправедливого вердикту стосовно своїх дій.

Водночас А. Бандура вважав, що зовнішніми винагородами і покараннями підкріплення не обмежується. З набуванням досвіду в людини розвиваються власні цінності та відповідні їм стандарти поведінки. Вони інтерналізуються, а тому особистість сама стає власним критиком і суб'єктом прийняття справедливого рішення відносно себе. Коли індивід не відповідає встановленому стандарту як в очах навколишніх (отримуючи справедливе покарання), так і у власних очах (засуджуючи себе), він вдається до дій, спрямованих на корекцію поведінки, прийнятної у певному соціокультурному середовищі. Така регуляція дій свідчить про наявність не тільки зовнішніх детермінант поведінки особистості (справедлива реакція оточення), але й внутрішніх (справедливе самооцінювання) [Бандура, 2000].

Доведено, що реакція людини на критику іншого є нетривалою, але доволі хворобливо відображається на її емоційному стані. Самооцінювання власних вчинків і самопокарання пом'якшують душевний біль і послаблюють зовнішнє покарання. Окрім того, визнання суб'єктом своїх негативних дій зумовлює схвальне ставлення оточення його позитивних якостей. Часто у власних інтересах людина вдається до самопокарання. Але така здатність з'являється лише після засвоєних уроків зовнішнього покарання. Справедливий осуд суб'єкта зі сторони інших передують формуванню у нього критичної позиції по відношенню до себе і справедливого самоствавлення.

Отже, необіхевіоризм та соціальний біхевіоризм надавали особливого значення підкріпленню, застосування якого дозволяє при здійсненні контролю за діями людини вдаватися до винагороди чи покарання. Справедливе їх застосування регулює поведінку людини, приводить її у відповідність до морально-етичних стандартів соціального середовища, формує справедливе ставлення до себе.

Представник гуманістичної психології А. Маслоу у своїх працях справедливості надавав великого значення. Він визначав її як «пікове переживання», як одну з метапотреб особистості, як метамотив, як вищу цінність і як принцип. В межах розробленого ним організмичного підходу вчений розглядав особистість як цілісне утворення, в якому домінує його «світла» сторона, а не слабкості й негативні риси. А. Маслоу був переконаний, що не існує вродженого зла. Людина від народження за своєю суттю добра. Позитивні потенції в ній підсилюються сприятливою соціальною атмосферою дитинства та періоду дорослішання. На такому тлі вроджений моральний потенціал виявляється яскраво і чітко. Наявність випадків, коли людина стає невротичною чи схильною до деструктивних дій, свідчить про негативний вплив оточення. В такому разі внутрішня природа людини зазнає фрустрації, і як наслідок – виникають прояви агресії. Це протистоїть несправедливості чи упередженості навколишніх.

А. Маслоу обґрунтував теорію мотивації, де потреби людини класифікував на базові (в їжі, безпеці, самоповазі) та метапотребі, до яких відносив потреби в справедливості, доброті, красі, єдності тощо і які вважав потребами зростання. Вчений стверджував, що всі метапотребі є однаково сильними і такими, що можуть легко замінювати одна одну. В їх визначеннях зустрічаються характеристики, які повторюються. Так, метапотреба «закон» трактується дослідником як справедливість, порядок, законність, слідування

обов'язку. Категорія справедливості зустрічається також у визначенні метапотреби «доброта» – правота, бажаність, слідування обов'язку, справедливість, добра воля, чесність.

Метапотреби є вродженими, і в разі незадоволення викликають хворобливі переживання, які А. Маслоу називав метапатологіями – страждання, відчуження, цинізм, недовіра, ненависть, дезінтеграція і т. ін. На думку психолога, люди часто неправильно орієнтуються в дійсності, визнаючи деструктивну мотивацію за правильну і вдаючись до неморальних, асоціальних вчинків. Це стається тому, що вони позбавлені метапотреб удосконалення, доброти, чесності і справедливості. З часом це може призвести до збідніння соціальних почуттів і байдужості до етичних цінностей. Згідно поглядів А. Маслоу, задоволення метапотреб, до числа яких входить справедливість, є однією зі складових досягнення людиною щастя і радості.

Метапотреби є передумовою виникнення метамотивів, які наближають людину до самоактуалізації. Дослідник вважав, що «з переходом до самоактуалізації з'являється прагнення до справедливості» [Маслоу, 1999, с. 211]. На такому етапі розвитку особистість переживає радість від досягнення справедливості, їй «подобається вносити порядок і справедливість в хаос, бруд, безчесність» [Маслоу, 1999, с. 290]. Окрім того, А. Маслоу визначав справедливість як вищу цінність, яка включається до структури Я і стає принципом життя.

Отже, в гуманістичній психології справедливість вважається вродженою метапотребою, яка за сприятливих соціальних умов реалізується і підсилює позитивні природно задані якості людини. В разі задоволення цієї потреби вона переживає емоції радості та щастя. Метапотреба може трансформуватися у метамотив, наближаючи особистість до самоактуалізації.

Предметом розгляду представника когнітивного напрямку в психології Дж. Келлі були соціальні стосунки і особистісні конструкти. З точки зору дослідника, люди як учасники соціальної взаємодії виконують соціальні ролі, які в системі Дж. Келлі визначалися як «форма поведінки, яка логічно витікає з того факту, що людина розуміє, як мислять інші люди, пов'язані з нею в її діяльності» [Kelly, 1955, с.452]. Виконання ролі одним учасником взаємодії передбачає згоду зі сторони іншого. Учень позитивно сприймає вчителя (чи вчитель учня) саме тому, що вони розуміють ситуацію взаємодії, свідомо приймають власні ролі та їх програють, а також мають розуміння змісту ролі свого партнера по спілкуванню. Дж. Келлі відзначав, що ефективність

стосунків забезпечується взаємним розумінням сторін установок і норм їхнього соціокультурного середовища [Kelly, 1955]. Розвиваючи думку Дж.Келлі, дозволимо собі судження наступного змісту. Адекватна реакція учня на справедливе (чи несправедливе) схвалення або засудження вчителем його дій можлива саме тому, що, по-перше, учень усвідомлює власну соціальну роль, яку він виконує в школі, а, по-друге, у нього з учителем є обопільне розуміння ситуації і можливі варіанти її вирішення.

Отже, виходячи з положень когнітивної психології, досягнення справедливості у соціальній взаємодії можливе лише в тому випадку, коли сторони взаємодії матимуть обопільне розуміння ситуації та межі своїх соціальних повноважень чи відповідальності у ній.

Вивчення теоретичних підходів до інтерпретації справедливості у психології ХХ століття дозволяє зробити наступні **узагальнення**:

- видатні представники психоаналізу, індивідуалістичної психології, гуманістичного психоаналізу, необіхевіоризму, соціального біхевіоризму, гуманістичної та когнітивної психології проблеми справедливості вивчали переважно через дослідження змістовно пов'язаних з нею явищ;

- психоаналіз справедливості визначав як необхідність застосування дорослими методів винагороди і покарання у процесі розвитку морально-етичної складової зростаючої особистості;

- необіхевіоризм та соціальний біхевіоризм надавали особливого значення підкріпленню, яке передбачає використання винагороди і покарання; справедливе їх застосування регулює поведінку людини у відповідності до морально-етичних стандартів соціального середовища;

- в гуманістичній психології справедливості визначалася як «пікове переживання», метапотреба особистості, метамотив, вища цінність, які підсилюють позитивні потенційні можливості особистості та сприяють її самоактуалізації;

- когнітивна психологія визначає умови досягнення справедливості у соціальній взаємодії, які полягають в наявності розуміння її сторін ситуації взаємодії, меж своїх соціальних повноважень і відповідальності.

Як показує наведений аналіз поглядів представників різних психологічних напрямів, вивчення справедливості та пов'язаних з нею явищ охоплює сфери особистісного розвитку людини, становлення моральності її поведінки та різні аспекти соціальної взаємодії.

У подальших дослідженнях варто визначити, як досвід вивчення справедливості різними психологічними напрямками знайшов своє продовження в сучасних психологічних теоріях справедливості.

Джерела:

Бандура А. Теория социального научения. – Санкт-Петербург : Евразия, 2000.

Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Под. общ. ред. Г.А.Балла, А.Н.Киричука, Д.А.Леонтьева / Пер. с англ. – Москва : Смысл, 1999.

Фройд З. Вступ до психоаналізу. Лекції зі вступу до психоаналізу з новими висновками / Пер. з нім. П.Тарашук. – Київ : Основи, 1998.

Фромм Э. Человек для себя / Пер. с англ. Л.А.Чернышевой. – Минск : «Коллегиум», 1992.

Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – Санкт-Петербург : Питер Пресс, 1997.

Холл С. Кэлвин, Линдсей Гарднер. Теории личности. – Москва : «КСП +», 1997.

Adler A. Superiority and social interest: A collection of later writings. – New York : Basic Books, 1964.

Kelly G. Kelly. The psychology of personal constructs (Vols. 1 and 2). – New York : Norton, 1955.

L. Klochek. Scientific Approaches to the Interpretation of Justice in Psychology of the XX Century.

The article is dedicated to the scientific approaches to the explanation of justice within different psychological schools of the XX century. Attention is focused on the views of scientists whose subject of study was justice and content associated categories. Interpretations of justice in psychoanalysis, neobehaviorism, social behaviorism, humanistic and cognitive psychology are generalized. It is specified that psychoanalysis treats justice as adequate use of remuneration and punishment methods in the process of development of moral and ethical part of growing personality. Neobehaviorism and social behaviorism saw fair use of them in the possibility of human behavior regulating and its adjustment in accordance with the ethical standards of social environment. The interpretation of justice in humanistic psychology is analyzes as a "peak" experience, metaneed of personality, metamotive, higher value that bring personality to self-realization. It represents the position of cognitive psychology on the conditions for achieving justice in social interaction. The article determines the aspects of justice study explained by representatives of different schools and outlines the prospects for further studies of this phenomenon.

Keywords: justice, remuneration, punishment, encouragement, moral consciousness.